

H O O F D E N & Z I N N E N

'Thijs zijn paradijs'

Thijs Wöltgens is na zijn Haagse tropenjaren (bezuinigingspolitiek, wao, denivellering, ont-koppeling) gelukkig niet opgebrand. Vanuit de rust van Kerkrade en Eerste Kamer draagt hij uitgebreid bij aan het debat in de PvdA. Uit zijn artikel in het zomer-nummer van s&d ('Beginselen in een nieuwe context') bleek dat zijn standpunten daarbij steeds uitgesprokener worden. Het is om meer redenen van belang daarop te reageren. Ten eerste verwoordt Wöltgens op een heldere wijze het dilemma waarvoor de sociaal-democratie zich momenteel gesteld ziet. Ten tweede is Wöltgens betrokken bij het schrijven van het nieuwe beginselprogramma (zij het dat uit de tegenstrijdige media-berichten zijn rol op dit punt niet geheel helder valt te destilleren). Ten derde zou het zeer te betreuren zijn als dit standpunt van Wöltgens model zou gaan staan voor het *nieuwe* beginselprogramma van de PvdA.

Wöltgens' redenering is (vanwege zijn helderheid) kort samen te vatten. Hij beklagt zich erover dat het neo-liberale marktdenken zo dominant aanwezig is in de huidige politiek, dat onvoldoende wordt onderkend dat het hierbij gaat om een ideologische keuze en dat de verzorgingsstaat van dit alles de dupe is. Gaandeweg wordt de verzorgingsstaat ten gevolge van het heersende 'marktdenken' uitgekleeft en alles wat vroeger van waarde werd geacht, wordt achteloos ter zijde geschoven. Met dit geluid staat Wöltgens geenszins alleen in

de PvdA. Wel is Wöltgens over twee zaken explicieter dan anderen. Zo beziet hij een keuze voor het neo-liberale marktdenken nadrukkelijk als een ideologische keuze, en beslist niet als een pragmatische. In de dagelijkse politiek (en in het kabinetsbeleid) doet de PvdA de keuze voor het marktdenken daarentegen vaak af als een instrumentele keuze. Door toe te geven aan het marktdenken zou hetzelfde met minder middelen (en dus efficiënter) kunnen worden bereikt. Daarnaast is Wöltgens zeer expliciet in zijn antwoord: elke stap in de richting van het marktdenken brengt ons steeds verder af van ons ideaal, dat simpel kan worden samengevat onder het begrip 'verzorgingsstaat'. Ik zou het zelfs scherper willen zeggen: voor Thijs Wöltgens ligt het werkelijke ideaal reeds achter ons. (Het is jammer dat velen zich daarvan indertijd niet bewust zijn geweest.)

De nee-cultuur

Wöltgens zegt het, vele anderen binnen de PvdA denken het. Ze wijzen het marktdenken af, en idealiseren heimelijk de 'oude' verzorgingsstaat. Juist om die reden wordt op de noodzaak tot verandering vaak zo krampachtig gereageerd. Wie het verleden idealiseert is niet in staat om nieuw beleid met enthousiasme te ontwikkelen. Daarom klinkt ook zo vaak verontschuldigend dat aan het nieuwe beleid 'niet viel te ontkomen'. Dat was de kern van het wao-debacle: behoud van het niet-houdbare was het enige perspectief en elke verandering werd als een nederlaag ervaren (en uitgebreid als zodanig geëtaleerd). Tegen die ach-

INHOUD

'Thijs zijn paradijs'
Oosterhuis' poëtisch socialisme

H O O F D E N & Z I N N E N

tergrond is het denken van Wöltgens een verademing. Hij neemt openlijk stelling voor de verzorgingsstaat en lijkt elk compromis met de 'markt' af te wijzen. Het is een principiële keuze die meer te respecteren valt dan het gedrag van degenen die voor de verzorgingsstaat zeggen te opteren, en schijnheilig melden dat aan een verdere versterking van het marktdenken niet valt te ontkomen. Daarmee is de eendimensionale denkwereld van Wöltgens (een keuze voor de markt betekent een verdere afbraak van de verzorgingsstaat en een keuze voor de verzorgingsstaat is een keuze tegen de markt) zeer verhelderend voor het dilemma waarvoor de PvdA zich al jaren geplaatst ziet. Het verklaart de *nee-cultuur* waarin de PvdA verzeild is geraakt en de sterke positie van de vvd in het debat over de door haar gewenste afbraak van de verzorgingsstaat.

Zo beweegt het debat zich langs die ene dimensie, waarbij de uiterste posities door de verzorgingsstaat en de vrije markt worden ingenomen. De vvd kiest voor het ene uiterste, Thijs Wöltgens voor het andere (en de PvdA en het beleid van het kabinet verkeert, onderworpen aan allerlei tegenstrijdige gevoelens, ergens in het midden). Het mag overigens duidelijk zijn dat beide uitersten geen vernieuwende opties zijn. De optie ter linkerzijde is blijkbaar de verzorgingsstaat zoals we die in het recente verleden hebben gekend en de optie ter rechterzijde lijkt het marktdenken te zijn waarop de verzorgingsstaat indertijd het antwoord leek te zijn. Het ene perspectief is dus blijkbaar nog conservatiever

dan het andere. Vernieuwend zijn de perspectieven in dit eendimensionale denken dus geen van beide en de vvd blijft even conservatief als zij altijd is geweest.

Er is meer dan conservatisme en vrije markt

In dit licht bezien mag het denken van Thijs Wöltgens niet de basis vormen voor een nieuw beginselprogramma. Het idealiseert te veel wat achter ons ligt en het biedt geen nieuw perspectief. Dat perspectief ontbreekt vooral omdat Wöltgens de veranderende maatschappelijke context volledig lijkt te miskennen. We kunnen het ook anders zeggen: Wöltgens lijkt niet te willen beseffen dat de nadelen van de verzorgingsstaat in het laatste decennium nog veel pregnanter zijn geworden dan ze eertijds al waren. Die nadelen zijn in enkele steekwoorden te vatten: *paternalisme, regelzucht* (en bijbehorende *bureaucratie*) en *afhankelijkheid* van burgers (waarmee ik de vele voordelen van de verzorgingsstaat geenszins misken). Die nadelen doen zich tegenwoordig om twee redenen meer gevoelen dan in 'Thijs zijn paradijs' (de verzorgingsstaat van de jaren zeventig) het geval was. Ten eerste heeft de verzorgingsstaat zich binnen verschillende maatschappelijke domeinen verder uitgebreid. Ook is de bureaucratiseering op tal van terreinen drastisch toegenomen (politie-surveillance) die zeventig procent van hun tijd achter het bureau moeten zitten om alle formulieren af te handelen, maatschappelijk werkers die meer formulieren invullen dan mensen zien, onderwijsgeven die gedeeltelijk worden

vrijgesteld van onderwijsgeven om onderwijsplannen op te sturen naar Zoetermeer, universitaire docenten die enkele uren per week college geven en zich vele uren per week onledig houden met de universitaire bureaucratie, etcetera).

Voor een nieuw perspectief is een tweede ontwikkeling nog belangrijker: de toegenomen mondigheid van burgers. Was mondigheid in de jaren zestig en zeventig nog iets voor de nieuwe elite, mondigheid heeft zich gaandeweg als een olievlek over de samenleving verspreid. Begrijp mij goed, ik wil niet beweren dat burgers veel te zeggen hebben, ik wil slechts beweren dat zij veel te zeggen zouden willen hebben. Ik wil ook beweren dat zij steeds minder accepteren dat de overheid voor en over hen beslist, ofwel: dat de overheid hen 'verzorgt'. Daarmee is juist het paternalisme van de verzorgingsstaat in de tegenwoordige samenleving achterhaald.

De mondige samenleving

Wie slechts de ene dimensie 'verzorgingsstaat - vrije markt' wil kennen, zal geneigd zijn mij, na bovenstaande uitspraken, als een tegenstander van de verzorgingsstaat, en dus als een voorstander van het neo-liberale marktdenken, te ontmaskeren. Persoonlijk vind ik het interessanter om te bezien of uit deze korte schets een ander *perspectief*, als het ware een *derde* positie, valt te destilleren. Hoe kunnen we voorkomen dat een kritiek op de verzorgingsstaat altijd met het neo-liberale marktdenken (van de vvd) vereenzelvigd wordt? Daarvoor is het nodig om radicaal afstand te

H O O F D E N & Z I N N E N

nemen van de gedachte dat onze idealen uiteindelijk alleen door middel van de verzorgingsstaat kunnen worden gerealiseerd. Daarvoor is het nodig om de fundamentele waarden van de sociaal-democratie opnieuw te vertalen voor de huidige mondige samenleving. Het bieden van 'gelijke kansen' op allerlei terrein zal daarbij centraal moeten staan, op een zodanige wijze dat recht wordt gedaan aan de mondigheid van burgers. Of beter gezegd: opdat burgers burgers kunnen zijn.

Een dergelijk perspectief van een *mondige samenleving* vormt geen tussenpositie tussen verzorgingsstaat en vrije markt. Alsof de vrije markt de mondigheid van burgers per definitie recht zou

doen. Vaak is het tegendeel het geval en leidt de vrije markt tot kartelvorming, ongelijkheid, vervlakkings en vervreemding. Tegelijkertijd is de afhankelijkheid van de verzorgingsstaat in de moderne samenleving geen alternatief voor de feiten van de vrije markt. Wie recht wil doen aan de mondigheid van burgers komt er dus niet met een mix van verzorgingsstaat en vrije markt. Bovendien combineert die mix niet zelden vooral de nadelen van de vrije markt met de nadelen van de verzorgingsstaat. Het prikkelen van burgers met incentives is meestal niet meer dan een nieuwe vorm van paternalisme via de portemonnee. Privatiseren leidt vaak wel tot hogere salarissen (in de

top van het nieuwe 'bedrijf'), maar niet tot een grotere keuzevrijheid van burgers.

Overigens is het ook niet zo vreemd dat deze mix van verzorgingsstaat en vrije markt geen oplossing biedt. Van twee achterhaalde perspectieven valt geen nieuw perspectief te bakken. Een mondige, werkelijk vrije samenleving kan wel een dergelijk nieuw perspectief zijn. Zeker kan het voor de PvdA een uitweg bieden uit die enge keuze tussen verzorgingsstaat en vrije markt.

WIM DERKSEN

*lid WRR; tevens als 'fellow'
verbonden aan de WBS*

